

تک نگاشته‌ی مادردهی

تواریخ، کتاب یکم، بند ۱۱۴
بازگفتی یونانی از یک داستان کهن ایرانی

مهرداد ملکنزاده

پیش

مخدوم
هشتم

فروزنده ماه و ناست

تک‌نگاشتهای مادپژوهی

«تک‌نگاشتهای مادپژوهی» عنوان مجموعه‌ای از نوشته‌های مستقل کوتاه و بلند درباره تاریخ و فرهنگ و هنر دوره ماد (حدود ۸۵۰ تا ۵۵۰ ق م) است؛ امید آن است که در بازه زمانی متناسب، موفق به چاپ و انتشار پاره‌هایی چند از این تک‌نگاشتها شویم و بدین سان به سهم خویش به غنای دانش مادشناسی در ایران یاری رسانیم.

دبیر علمی مجموعه

دکتر مهرداد ملکزاده (پژوهشکده باستان‌شناسی)

مشاوران علمی

دکتر محمدتقی ایمان‌پور (دانشگاه فردوسی مشهد)

دکتر شهرام جلیلیان (دانشگاه شهید چمران)

دکتر حمید خطیب‌شهدی (دانشگاه تربیت مدرس)

دکتر تورج دریایی (دانشگاه کالیفرنیا، ارواین)

دکتر شاهرخ رزمجو (دانشگاه تهران)

دکتر خداداد رضاخانی (دانشگاه پرینستون)

دکتر اسماعیل سنگاری (دانشگاه اصفهان)

دکتر مهرداد قدرت دیزجی (دانشگاه ارومیه)

دکتر کاظم ملازاده (دانشگاه بوعلی سینا)

دکتر علی موسوی (دانشگاه کالیفرنیا، یوسی‌ای)

دکتر رضا ناصری (دانشگاه زابل)

دکتر علی اکبر وحدتی (اداره میراث فرهنگی استان خراسان شمالی)

تواریخ، کتاب حکیم، بند ۱۱۴

بازگفتی یونانی از یک داستان کهن ایرانی

سرشناسه	ملک‌زاده، مهرداد. ۱۳۴۸ -
عنوان قراردادی	طبقات ناصری، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدید آور	تاریخ هروdot، برگزیده، شرح تاریخ، کتاب یکم، بند ۱۱۴: بازگشتی یونانی از یک داستان کهن ایرانی / مهرداد ملک‌زاده: [برای] پژوهشکده مردم‌شناسی / پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ ویراستار فرزانه سخایی.
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ پردیس دانش: آرکیوفش، ۱۳۹۹. ۸۸ ص: ۱۴۵ - ۲۱۵ س.م.
مشخصات ظاهری	۹۷۸-۶۰۰-۵۷۱۱۶۷-۷ فبا
وضعیت فهرست نویسی	کتابنامه: ص: ۵۳ - ۸۸
یادداشت	ادبیات تطبیقی -- فارسی و یونانی Persian and Greek -- Comparative literature
موضوع	منهاج سراج، عثمان‌بن محمد، ۵۸۹ - ۶۹۸ ق.
موضوع	طبقات ناصری -- نقد و تفسیر
موضوع	هروdot، ۴۲۵ - ۴۸۵ ق.م.، تاریخ هروdot -- نقد و تفسیر
موضوع	Herodotus. History -- Criticism and interpretation
موضوع	ادبیات تطبیقی -- یونانی و فارسی
موضوع	Comparative literature -- Greek and Persian
شماره افزوده	منهاج سراج، عثمان‌بن محمد، ۵۸۹ - ۶۹۸ ق. / طبقات ناصری، شرح
شماره افزوده	هروdot، ۴۲۵ - ۴۸۵ ق.م.، تاریخ هروdot، شرح
شماره افزوده	Herodotus. History. Commentaries
شماره افزوده	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده مردم‌شناسی
شماره افزوده	پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
شماره افزوده	Research Institute of Cultural Heritage & Tourism
شماره افزوده	PIR۳۴۲۹
رده بندی کنگره	۸۴۰۹
رده بندی دیویی	۷۳۳۷۶۸۵
شماره کتابشناسی ملی	فبا
وضعیت رکورد	

تواریخ، کتاب حکیم، بند ۱۱۴

بازگشتی یونانی از یک داستان کهن ایرانی

مهرداد ملکزاده

پیشتر

۱۳۹۹

پیشتر

تواریخ، کتاب یکم، بند ۱۱۴
بازگفتی یونانی از یک داستان کهن ایرانی

مهرداد ملکزاده

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
با همکاری

انتشارات پردیس دانش و آرکیوفشن

چاپ نخست، ۱۳۹۹. تهران

ویراستار: فرزانه سخایی

نماینده: کاظم طالبی نسب

طراحی جلد، صفحه‌آرایی و آماده‌سازی فنی:

مؤسسه باستان‌نگار ایرانیان

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: طیف‌نگار

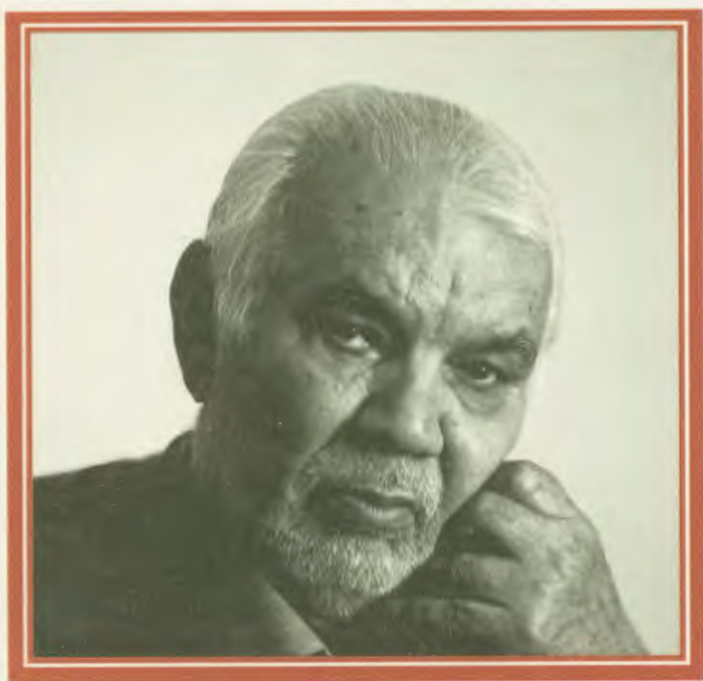
صحافی: نوری

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۶۶۷۳۷۰۰۷

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۱۱۶۷-۷

با خضوع و خشوع پیشکش نویسنده دانشمند سر آغاز و سرانجام هست‌ها
استاد علامه دکتر پرویز ضیاءشاهی

این کتاب با دَهشمندی فرهیخته ارجمند
آقای صدرالدین شریعتمداری، مدیر مجموعه
آرکیوفشن، به زیور طبع آراسته شد.

ARCHEOFASHION
MOVING HISTORY

فهرست

۱۱	دیباچه
۱۳	سرسخن
۱۷	چکیده
۱۹	یادداشت
۲۵	۱. داستان کهن ایرانی
۲۹	۲. روایت یونانی
۳۷	۳. شاه‌بازی یا بازی شاه و وزیر
۴۱	۴. از زادبوم رستم تا میهن هرودوتوس
۵۷	فرجام سخن
۵۹	کتابنامه
۷۷	نمایهٔ عمومی

دیباچه

فرهنگ ایرانی، فرهنگی مانا و پایدار است و سبب این ماندگاری، سه ویژگی انعطاف‌پذیری، تعامل فرهنگی و در نهایت هویت ملی است که علیرغم تنوع و تکثر موجود در جامعه امروزی به انسجام ملی کمک نموده است. شناخت فرهنگ گسترده این سرزمین کهنسال، تنها راه شناخت هویت ملی است و آن نیز عزت ملی را به همراه می‌آورد. عزت ملی از گسیختگی فرهنگی ممانعت نموده و سرانجام انسجام و قدرت ملی را فراهم می‌سازد.

در ارتباط با موارد مذکور فعالیت هر پژوهشکده پژوهشگاه میراث فرهنگی بر بخشی از فرهنگ گسترده ایرانی حسب تکلیف تعیین شده بر آن، متمرکز است. عظمت این گستردگی فرهنگ و تمدن به گونه‌ایی است که برای شناخت دقیق آن باید در فرهنگ کشورهای مستقل کنونی استقرار یافته در منطقه نیز تأمل نمود.

با نگرش سریع بر اهداف تشکیل پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری و در راستای تحقق آن و فراهم ساختن بستری مناسب برای ارتقای کیفی فعالیت‌های پژوهشی مرتبط و قدرت بخشیدن و پر رنگ ساختن حلقه‌های فرهنگی فراموش شده و احیای هنرهای از یاد رفته این مرز و بوم و همچنین در

راستای انجام ششمین وظیفه برشمرده برای پژوهشگاه، گام مصمم این است که گزیده تحقیقات معمول شده در هر یک از پژوهشکده‌ها به ویژه آثاری که حاصل تتبعات مشترک پژوهشگاه و مؤسسات تحقیقاتی و آموزشی همپراز بین‌المللی به صورت ممکن در وضعیت نشر قرار گیرند که ماحصل آن طریقه‌ایی است برای کاربردی کردن دانش به منظور رفع نیاز جامعه و تحقق اهداف برنامه استراتژی پژوهشگاه در راستای سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران.

بار دیگر اذعان می‌نمایم پژوهش عامل و مبنای پیشرفت و توسعه مستمر و پایدار در جامعه امروزی و به بیان ساده اصل حاکم بر جوامع قرن بیست و یکم است؛ لذا برای ایجاد برآیند حاصل از نتایج و تحلیل یافته‌های مرتبط با آن، تدوین و انتشار یافته‌ها و دانش مرتبط با آن و مستندات مربوطه می‌تواند عامل مؤثری برای شناخت وضعیت حاضر و ابزاری برای بهینه‌ساختن برنامه‌های دست انجام و نیز راهنمایی برای نسل آینده در راستای شناسایی و معرفی و هویت‌بخشی ایران باشد.

به علت گستردگی حوزه فرهنگ و تعدد عوامل تاثیرگذار بر آن حرکت در جهت معرفی و شناسایی فرهنگ ملی و میراث مرتبط با آن می‌تواند اولین گام باشد لذا پژوهشگاه بر آن است با همکاری پژوهشگران و استادان این رسالت را انجام دهد و امیدوار است با حرکت در این مسیر دست همیاری و همراهی شما را در دست گرفته تا بتواند گام مؤثری در این راستا بردارد.

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

سرسخن

بخش مهمی از روابط میان فرهنگ‌ها و تمدن‌های بشری در امتزاج میراث روایی آنان متجلی می‌شود، به گونه‌ای که می‌توان از سفر بن‌مایه‌های اسطوره‌ای و افسانه‌ای از سرزمینی به سرزمین دیگر سخن گفت. از این منظر برخی از قصه‌پژوهانی چون استیت تامپسون ردپای قصه‌های عامیانه را در سفر از سرزمین‌هایی چون هند به دیگر نقاط جهان جست‌وجو کرده‌اند. شاید یکی از آخرین نمونه‌ها کتاب سنگ صبور کارن میلر محقق فرهنگ عامه در ایالات متحده است که می‌کوشد با تحلیل ریخت‌شناسی روایت‌های گوناگون قصه عامیانه سنگ صبور به معانی متفاوت این قصه در بافت‌های فرهنگی و بومی مختلف دست یابد. او که متأثر از آلن داندنوس فرهنگ‌عامه‌پژوه شهیر امریکایی است به دنبال ردپای شباهت‌ها و تفاوت‌های این قصه در نواحی مختلف جهان است.

در ایران نیز محققانی چون جلال ستاری و مهرداد بهار نظریاتی را در خصوص سفر قصه‌ها مطرح کرده‌اند. استاد جلال ستاری که تأثیری مهم بر مطالعات قصه‌پژوهی ایران داشته است، از نقش سفرهای دریایی در انتقال بن‌مایه غول تک‌چشم از آن‌سوی مرزهای ایران و به واقع یونان به کشورهای

حوزه خلیج فارس از جمله ایران سخن می‌گوید. این در حالی است که درستی نظر او در شباهت قصه‌های عامیانه گیلان به طور شگفت‌انگیزی با بخشی از سفر اولیس و برخورد او با غول تک‌چشم تأیید می‌شود (بنگرید به: افسانه زندگان از این نویسنده). زنده‌یاد بهار نیز در تحلیل وجود تراژدی آنجا که به تراژدی برخورد رستم و اسفندیار می‌پردازد آن را وامی می‌داند که میراث روایی ایران از یونان ستانده است، چرا که در دوگانه‌گرایی حماسی ایران کمتر می‌توان نشانی از ردپای موقعیت تراژیک در ادبیات فارسی و فرهنگ ایرانی فرا جست. شاید به این دلیل است که ایرانیان آثاری تحلیلی و فلسفی نیز در مورد اهمیت تراژدی در فرهنگ خویش چون آنچه والتر بنیامین فیلسوف آلمانی تألیف کرده است، ندارند. در اینجا، بیشتر تحلیل‌ها به طور سنتی و حتی مدرن معطوف به تحلیل حماسی برخورد خیر و شر بوده است، چه آنجا که هفت‌خوان ایرانی رنگی حماسی می‌گیرد و چه آنجا که سفر قهرمان عشق تبدیل به ژانری عاشقانه و لیریک شده و هفت‌خوان عشق را پشت سر می‌نهد و چه جایی که هفت‌خوان عرفانی بر جای آن دو می‌نشیند. اولریش مارزلف نیز در مقالات خود آنجا که به بهلول یا جحی و هزارویک‌شب می‌پردازد از تعامل تمدنی ایران با تمدن‌های همسایه خود و سفر قهرمانان قصه‌ها از سرزمینی به سرزمین دیگر می‌گوید.

مهرداد ملک‌زاده، باستان‌پژوه و ایران‌شناس، که یکی از دغدغه‌های اصلی او تحلیل روابط فرهنگی و تمدنی در لابه‌لای اسناد تاریخی و میراث روایی ملت‌هاست در اثر پیش رو کوشیده است تا نشان دهد چگونه یک قصه از سرزمینی و تمدنی به سرزمین و تمدنی دیگر سفر می‌کند. جالب است که او قصه‌ای را برگزیده که در صورت‌های ریخت‌شناسی روایت‌های مردمی، ما را با بن‌مایه‌ای آشنا روبه‌رو می‌سازد. صحنه‌ای از نمایش و بازی آیینی که در آن

پیش‌گویی آینده رخ می‌دهد و نقشی که بازی می‌شود به نقشی واقعی و تاریخی بدل می‌گردد. تا آنجا که نویسنده این مقدمه به یاد دارد قصه‌هایی چون قصهٔ مرده‌ای یا جمجمه‌ای که چهل نفر را کشت یا قصهٔ گیلکی نقره‌علی‌بک از این نوع قصه‌ها هستند که در آنها تاریخ با نقش و نمایش رقم می‌خورد و بازی سرنوشت، تاریخ را به بازی نمایش پیوند می‌زند. همچنان که نویسنده کتاب نشان داده در فرهنگ ایرانی بازی شاه و وزیر یا تُرنا بازی بسیار شبیه روایتی است که در مورد کوروش بزرگ بیان شده است و در اینجا بازی و قصه عمری طولانی و همسان دارند. مهرداد ملکزاده در کارهای تحقیقی خود که بُعد تاریخی دارد دلبستگی خود را به قصه‌های پریان نشان داده است. در این کتاب نیز او با قلم شیوای خویش ما را در برابر صورت‌های معنادار دیگری از تاریخ که با بازی سرنوشت گره خورده، قرار داده است. پژوهشکدهٔ مردم‌شناسی در حوزهٔ قصه‌پژوهی دو رویکرد به میراث روایی و گونه‌های مختلف آن داشته، یکی رویکرد اتنوگرافیک یعنی گردآوری قصه‌ها و دیگر رویکرد تحلیلی و انسان‌شناختی. در مورد رویکرد دوم می‌توان به کتاب‌هایی چون تحلیل سنگ صبور و کودکان و جهان افسانه اشاره داشت و کتاب دکتر ملکزاده نیز به این حوزه که آن را می‌توان افسانه‌پژوهی نامید، تعلق دارد. امید است این اثر در تعامل و گفت‌وگوی دو تمدن باستانی یونان و ایران جایگاه برجستهٔ میراث روایی ایران را بیش از پیش نشان دهد.

علیرضا حسن‌زاده

پژوهشکدهٔ مردم‌شناسی

۲۰ آبان‌ماه ۱۳۹۹

چکیده

دو نویسنده از دو جهان جدای از هم و در دو زمان دور از هم، یکی هِرودُتوس هالیکارناسوسی در تواریخ (کتاب یکم، بند ۱۱۴) و دیگری منهاج سراج جوزجانی در طبقات ناصری (الطبقة الثامنة)، داستانی یکسان را بازگو می‌کنند؛ داستانی دربارهٔ یک بازی شاه و وزیر کودکانه؛ چه پیوندی میان این دو روایت از آن داستان یکسان برقرار است؟ نوشتهٔ پیش رو برای پاسخ دادن به این پرسش به رشتهٔ تحریر درآمده است.

کلیدواژه‌ها: تواریخ، هِرودُتوس هالیکارناسوسی، طبقات ناصری، منهاج سراج جوزجانی، کوروش بزرگ، یعقوب لیث صفار، داستانهای تاریخی، بازی شاه و وزیر.